

Roskam-Pelgrim, E. (2024). *Formatief handelen: de theorie in praktijk*. In M. Leenknecht, M. Köhlen, S. Kooij, E. Roskam-Pelgrim, & A. Potters (Red.). *Leren van toetsen in het hoger onderwijs* (pp. 23-29). Platform Leren van toetsen.

Colofon

Dit boek is een uitgave van Platform Leren van toetsen – 2024

www.lerenvantoetsen.nl

Redactie: Martijn Leenknecht, Martje Köhlen, Simone Kooij, Els Roskam-Pelgrim & Anne Potters

ISBN: 978-94-6506-093-4

Vormgeving: Het Bureau, Grafisch Lyceum Utrecht

Noa Meijer, Timo de Groot & Luca Vermeer

Druk: Ridderprint, www.ridderprint.nl

Delen, bewerken of voortbouwen op de teksten en materialen uit deze uitgave (het werk) is toegestaan onder de voorwaarden dat de makers van het originele werk worden vermeldt (correcte bronvermelding) en er wordt aangegeven of het werk is veranderd. Het is niet toegestaan de indruk te wekken dat de originele maker instemt met jouw gebruik van het werk of aanpassing ervan. Het werk mag niet worden gebruikt voor commerciële doeleinden. Als je het werk hebt veranderd of je erop voortbouwt, dan moet je het veranderde materiaal verspreiden onder dezelfde licentie.

Formatief handelen: de theorie in praktijk

Els Roskam-Pelgrim (Avans Hogeschool)

In het blog dat Martje Köhlen in 2018 schreef, lezen we hoe Dylan Wiliam en collega's 'formative assessment' interpreteren. In dit hoofdstuk gebruiken we de term formatief handelen, zoals bij Avans gebruikelijk is. Waarbij we uitgaan van formatief handelen als didactisch proces dat wordt ingezet om inzicht te verkrijgen in wat studenten kennen en kunnen en wat er in hen omgaat, met als doel om deze informatie te benutten voor vervolgacties in het onderwijs- en leerproces (Kneyber et al., 2022). Hiermee geven we aan dat het iets is dat een actief proces is en veel minder in relatie staat tot het klassieke toetsen, zoals een directe vertaling van het Engelse 'assessment' wel doet vermoeden.

Middels twee casussen vanuit Avans willen we kleur geven aan de quotes die in het blog 'Formatief toetsen zoals Dylan Wiliam het bedoelde' (zie hoofdstuk 2.1) worden gepresenteerd: "make students accountable for the quality of help they give their peers"; "make the students care about something they did not care about when they came in"; "the best formative assessment leaves no written evidence"; en "never work harder than your students". De praktijk is vaak weerbarstiger dan hoe dingen beschreven staan in de theorie. Hoe maak je studenten dan verantwoordelijk voor de kwaliteit van hun hulp aan anderen? Welke dingen moet je doen en laten om niet harder aan het werk te zijn als docenten dan je studenten? Ik ben hiervoor in gesprek gegaan Ralf Mastwijk, docent van de minor 'Avans Incubator', en Anton den Boer, docentonderzoeker van het lectoraat Brein en Leren. Met dit inkijsje in de onderwijspraktijk zien we hoe de theorie op twee heel verschillende manieren handen en voeten kan krijgen in de praktijk.

Casus 1: Minor 'Avans Incubator'

De Avans Incubator is een minor bedoeld voor studentondernemers, zij kunnen van uiteenlopende opleidingen zijn, als zij maar een eigen onderneming hebben. Gedurende de minor zetten studenten stappen in de ontwikkeling van hun onderneming en halen ze tegelijkertijd studiepunten voor hun opleiding. Grofweg 40% van de studentondernemingen is startend, 40% van de studenten is al een tijdje bezig met de onderneming en 20% is al vergevorderd. Een heel gemixte groep, met verschillende behoeftes en voorkennis. De opzet van de minor baseert zich op de Lean Startup Methode (Ries, 2013). De minor begint met een startweek gevolgd door

zes sprints van 2 weken met ieder een reviewweek aan het einde van de sprint. Het onderwijs is heel open van aard. In de startweek leren studenten elkaar kennen en stellen ze voor hun eigen onderneming een 20-weken-doel op. Medestudenten en docenten bevragen de opgestelde 20-weken-doelen kritisch. Op basis van theorie prikkelen docenten om diepgang aan te brengen in de doelen. Vervolgens stellen studenten hun eerste sprintdoelen op: wat kan ik aan het einde van de eerste 2 weken laten zien in de richting van mijn einddoel?

Studenten komen drie dagdelen naar een Avanslocatie waar ze elkaar ontmoeten. De andere dagdelen voeren ze werkzaamheden uit waarmee ze de door henzelf gestelde doelen kunnen behalen. Tijdens sprintweken starten studenten op de drie dagdelen op locatie met een stand-up waarin kort wordt uitgewisseld wat er is bereikt en waar aan gewerkt gaat worden die dag. De ervaring leert dat té veel vrijheid verlamvend werkt en dat deze structuur houvast biedt. De studenten krijgen keuzeopties voor werkzaamheden en docenten sporen hen actief aan om elkaar te ondersteunen. Kennis die bij de ene student aanwezig is, kan ingezet worden om medestudenten een stap in de goede richting te helpen. Ook zijn er gastsprekers of workshops. Deze staan niet van tevoren vast, maar worden bepaald op basis van de opbrengsten tijdens de sprintreviews. Op basis van gestelde doelen stellen docenten in samenspraak met studenten een inhoudelijk programma op voor de volgende twee weken. Hier zijn veel partners bij betrokken waaronder de docenten, het Avans Ondernemerscentrum, individuele ondernemers en externen die betrokken worden bij het programma.

In een reviewweek pitchten studenten wat ze tot dan toe hebben. Docenten sporen de studenten actief aan om elkaar feedback te geven en samen wordt gewerkt aan kwaliteitsbesef bij de studenten. Naast deze reflectie op de inhoud is er ook reflectie op het proces. Docenten geven feedback op de manier waarop studenten hun proces vormgeven. Vervolgens stellen studenten nieuwe sprintdoelen op voor de volgende sprint.

Halverwege de minor is er een event en aan het einde is er een eindassessment gevolgd door een eindevent. Het eindassessment is een panelgesprek met een medestudent, een ondernemer en de eigen docent-coach. De student kiest zelf welke medestudent en welke ondernemer plaatsnemen in zijn panel en presenteert een roadmap met daarin de route die is afgelegd tijdens de minor en een doorkijk voor de onderneming voor de komende zes maanden. Het eindassessment is het enige summatieve moment waar een student 'op niveau', 'boven niveau' of 'in ontwikkeling' kan halen. Deze summatieve beoordeling is op dat moment geen verrassing meer voor de student, omdat er al vijf keer eerder in de sprintreview feedback is gegeven.

Formatief handelen in de Incubator

Binnen verschillende onderdelen van de minor wordt op verscheidene manieren formatief gehandeld. Zo is er in de eerste weken veel aandacht voor groepsvorming. Studenten moeten elkaar (leren) zien en elkaar (leren) helpen. Dat waar jij goed in bent, kan een ander nodig hebben. In deze beginfase sturen docenten op een positieve manier strak op aanwezigheid. Altijd vanuit

de instelling: we gunnen jou de ervaring van de groep, we zien jou, we horen jou. Als je er niet bent, bellen we je op om te vragen of er iets aan de hand is waar we je mee kunnen helpen. Dit ondersteunt het uitgangspunt dat genoemd wordt door William: “make students accountable for the quality of help they give their peers”. Om dit te ondersteunen worden studenten ook op meerdere manieren gekoppeld aan elkaar. Tijdens de stand-ups, in coachgesprekken met een voortgangsteam en de docent-coach en tijdens de reviewsessies. Daarnaast worden ze ad hoc aan elkaar gekoppeld op momenten dat ze elkaar verder kunnen brengen.

Op meerdere manieren wordt er gewerkt om studenten betrokken te maken en te houden, aansluitend bij het uitgangspunt “make the students care about something they did not care about when they came in”. Allereerst mag je aannemen dat er al enige vorm van betrokkenheid is, omdat studenten zelf kiezen voor deze minor. Zeker omdat het om een minor gaat waarbij studenten aan de slag gaan met hun eigen onderneming. Toch komt het voor dat studenten niet de inzet tonen die gevraagd wordt. Er zijn verschillende onderdelen die de motivatie mogelijk aanwakkeren. Bij de start dagen docenten de studenten uit om hun eigen leerdoelen te stellen, voor zichzelf en hun onderneming en sturen ze op voldoende diepgang hierin. Vervolgens is er na drie weken al een eerste feedbackronde. Cyclisch worden doelen herijkt, verdiept en geconcretiseerd.

Ook focust feedback op de inhoud van leerdoelen volgens het uitgangspunt: “the best formative assessment leaves no written evidence”. De stand-ups en de gesprekken met het voortgangsteam kennen geen notulen, anders dan wat de student voor zichzelf wil opschrijven. Bij de sprintreview moeten studenten wel een geschreven product inleveren: de sprintresultaten, feedback van (en voor) een medestudent, feedback van een ondernemer en feedback van de docent-coach. Toch ligt hier de nadruk ook weer op de inhoud en het gesprek daarover. Deze producten moeten ervoor zorgen dat je verder kunt met je onderneming en worden niet geschreven als bewijsmateriaal voor je beoordeling.

Het laatste uitgangspunt, “never work harder than your students”, wordt bij de Avans Incubator ook ter harte genomen. Zeker als het er om gaat dat je het werk van de studenten niet uit handen neemt. Wat dat betreft moet je als docent-coach ‘op je handen zitten’. De juiste vragen stellen, informatie aanreiken of doorverwijzen naar externen of peers, zodat de student zelf kan uitzoeken wat de volgende beste stap is voor de onderneming, in plaats van dit in te vullen voor de student. Op een heel andere manier is het wel ‘hard werken’ als docent-coach, omdat je in de startweken de groepsvorming zoveel mogelijk wilt bevorderen. Daarnaast moet je gedurende de weken goed observeren wat er nodig is op individueel niveau en op groepsniveau, zowel inhoudelijk als procesmatig. Ralf omschrijft het als “je opstellen als antropoloog”, wat veel aandacht en betrokkenheid vraagt.

Casus 2: Virtual Action Learning bij Business IT & Management

Bij de bacheloropleiding Business IT & Management (BIM) leer je hoe je processen van organisaties verbetert en innoveert. Met behulp van informatie- en communicatietechnologie leren studenten duurzame oplossingen te creëren. Bij de vakken 'verandermanagement', 'innovatie' en 'data science' wordt gebruik gemaakt van Virtual Action Learning (VAL) om invulling te geven aan formatief handelen. VAL betreft een manier van leren die gebaseerd is op de sociaal-constructivistische leertheorie en waarbij in het leerproces van de student intensief gebruik wordt gemaakt van ICT (Beaten, 2016). Het VAL-concept heeft een bedrijfskundige invalshoek en gaat uit van een procesbenadering waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen drie primaire processen: het leerproces met leeractiviteiten, waarvoor de student verantwoordelijk is, het onderwijsproces en het beoordelingsproces, beide met activiteiten waarvoor de docent verantwoordelijk is (Beaten, 2016). Deze drie processen worden met een feedback- en reflectiecyclus onderling verbonden, waarbij de nadruk ligt op constructieve feedback en interactie tussen studenten onderling en tussen de studenten en hun docenten (Beaten, 2016). Dat gebeurt deels digitaal en deels tijdens bijeenkomsten op school.

In de uitwerking die er bij BIM aan wordt gegeven staat het geven en ontvangen van peerfeedback centraal. Studenten leveren hun werk aan via het leermanagementsysteem. Iedere student geeft feedback op het werk van drie andere studenten. Op deze manier ontvangt de student feedback van drie medestudenten. Deze feedback kan van hoog niveau zijn, bijvoorbeeld: "Je zou bron X of Y kunnen gebruiken om je onderbouwing sterker te maken". De feedback kan ook van laag niveau zijn, bijvoorbeeld: "Goed gedaan". Studenten worden beoordeeld op de feedback die ze aan de drie medestudenten hebben gegeven. Tijdens het eindassessment worden studenten beoordeeld op de inhoud van hun werk, waarmee ze aantonen aan het eindniveau van het vak te voldoen.

Om goede feedback te kunnen geven en om zicht te krijgen op het gevraagde eindniveau moeten de studenten kwaliteitsbesef ontwikkelen. Hiervoor volgt ieder vak een zelfde patroon. Gedurende het vak zijn er sessies waarbij de docent steeds drie voorbeelden behandelt: een goed voorbeeld, een voldoende voorbeeld en een matig voorbeeld. Er wordt op deze manier ingezet op het tonen van 'typisch werk' en 'typische fouten' (Keyber, 2020). Studenten en docenten gaan in gesprek over de kwaliteit van de voorbeelden en bepalen met elkaar succescriteria. Het gesprek over de voorbeelden is erg belangrijk. Studenten krijgen op deze manier zicht op wat de verwachtingen zijn van de docenten ten aanzien van de opdracht, zodat ze vervolgens zelf in staat zijn feedback van 'hoog niveau' te geven.

Formatief handelen bij BIM

De inzet van de VAL-methodiek en de invulling die daar bij BIM aan wordt gegeven maakt de quote: "make students accountable for the quality of help they give their peers", heel concreet.

Het geven van goede feedback aan elkaar is het uitgangspunt van de methode. Om dit te kunnen doen, krijgen de studenten van te voren een training over hoe zij elkaar goed feedback kunnen geven. Ook merken studenten al vrij snel dat het vervelend is als je van medestudenten feedback van een laag niveau krijgt, omdat je dan niet verder kan met het verbeteren van je werk. Dit stimuleert hen ook om de kwaliteit van hun eigen feedback omhoog te brengen. Daarnaast worden ze ook afgerekend op de kwaliteit van de door hen gegeven feedback.

Verschillende elementen in het onderwijs zorgen ervoor dat studenten zich gaan interesseren voor zaken waarvoor ze zich bij aanvang van het onderwijs nog niet interesseerden ("make the students care about something they did not care about when they came in"). Allereerst worden alle opdrachten uitgevoerd bij een écht bedrijf. Studenten voelen zich hierdoor meer verbonden met de opdracht. Daarnaast formuleren studenten deels hun eigen leerdoelen. Deze leerdoelen staan op een grote poster waar halverwege en aan het einde van de onderwijsperiode op teruggekomen wordt.

Studenten vinden over het algemeen dat ze door de gekozen methodiek hard moeten werken. Daar staat wel tegenover dat ze er ook veel van leren, geven ze zelf aan. Docenten geven aan dat het voor hen niet extra arbeidsintensief is. Dit valt goed samen met Williams advies: "never work harder than your students". Docenten zijn ook erg tevreden over de resultaten van studenten.

Een quote van Williams waar in deze praktijk geen gehoor aan wordt gegeven is: "the best formative assessment leaves no written evidence". Het is expliciet verankerd in de VAL-methodiek dat het juist wél wordt vastgelegd. Dit volgt logisch uit het feit dat het gaat om digitale feedback in een leerlingmanagementsysteem. Zowel de feedback die studenten aan elkaar geven wordt vastgelegd als het niveau dat de docent toekent aan de gegeven feedback. Vastleggen is in de gekozen methodiek belangrijk omdat studenten mede worden beoordeeld op de feedback die zij geven aan medestudenten. Om dit te kunnen doen is het nodig dat deze is vastgelegd. Ook eigen leerdoelen worden vastgelegd en zichtbaar gemaakt via een poster. Interessant is om te zien hoe hier het advies van William in tegenspraak is met de adviezen vanuit de methodiek.

Waardevolle adviezen in een weerbarstige praktijk

Een inkijkje in deze twee praktijken laat zien hoe de adviezen van William concreet uitgewerkt kunnen worden. Deze voorbeelden laten zien dat de adviezen inderdaad werkzame elementen kunnen zijn in succesvol formatief handelen. Toch blijkt de praktijk op sommige punten weerbarstiger dan de theorie. En daarnaast zijn adviezen uit verschillende theorieën soms onverenigbaar.

In het voorbeeld van de Incubator blijkt een eerste investering van docenten belangrijk om een goed samenwerkingsklimaat te creëren. Hier moet de docent op een bepaalde manier toch hard werken om ervoor te zorgen dat studenten zich verantwoordelijk gaan voelen voor hun aanwezigheid en de kwaliteit van ondersteuning die zij tijdens deze aanwezigheid kunnen geven

aan medestudent. Hier komen twee adviezen van William in elkaars vaarwater: “make students accountable for the quality of help they give their peers” en “never work harder than your students”.

De opleiding Business IT & Management legt door de inzet van digitale middelen juist veel vast van het formatief handelen, wat niet aansluit bij het advies om geen geschreven bewijs achter te laten. De VAL-methode gaat zelfs expliciet uit van het inzetten van digitale mogelijkheden bij het geven van feedback en reflectie, waardoor het vastleggen van informatie inherent is aan deze methode (Beaten, 2016). Het is het onderzoeken waard of het gebruik van digitale middelen en vastleggen ook onlosmakelijk verbonden moeten zijn. Interessant is om te onderzoeken wat het voor het leerproces van de studenten doet wanneer het wel digitaal wordt gedaan, maar zij zelf eigenaar zijn van deze data en zelf kunnen beslissen of het onderdeel van hun (summatieve) beoordeling zal zijn.

De quotes van William inspireren om aan de slag te gaan met formatief handelen en geven richting. De praktijkvoorbeelden geven een mooie inkleuring en laten zien dat het zetten van eerste stappen niet direct tot perfecte navolging hoeft te leiden. Laat de adviezen je er vooral niet van weerhouden om eerste stappen te zetten, omdat je nog niet alles direct kunt implementeren. En blijf vooral ook met je team nadenken over waar de adviezen van toepassing zijn en waar je er beredeneerd van wilt afwijken.

Bronnen

Beaten, J.J.M. (2016). *The power of peer feedback: Research on the learning process within virtual action learning*. Eburon Uitgeverij B.V.

Kneyber, R. (2020, 20 mei). Kwaliteitsbesef bijbrengen. *Toetsrevolutie*. <https://toetsrevolutie.nl/kwaliteitsbesef-bijbrengen/>

Kneyber, R., Sluijsmans, D., Devid, V., & Wilde López, B. (2022). *Formatief handelen: van instrument naar ontwerp*. Phronese.

Ries, E. (2013). *De lean startup: hoe voortdurend innoveren tot een succesvolle business leidt*. Pearson.